

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра політології та публічного управління

На правах рукопису

ДЯЧУК ВІКТОР МИХАЙЛОВИЧ

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПРОЗОРОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітньо-професійна програма: «Державна служба»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
Ярош Ярослав Богданович
доктор політичних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання кафедри політології та
публічного управління

від

2025 р.

Завідувач кафедри

() проф. Бусленко В.В.

ЛУЦЬК - 2025

АНОТАЦІЯ

Дячук Віктор Михайлович. Реалізація принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр». Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування». Освітньо-професійна програма «Державна служба». – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2025. 65 с.

У магістерській роботі розкриваються окремі аспекти реалізації принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні..

Об'єктом даного дослідження є діяльність органів місцевого самоврядування в Україні, а також характер їх взаємодії з різними суб'єктами під час здійснення своєї діяльності.

Предметом дослідження є реалізація принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні.

Метою магістерського дослідження є комплексний аналіз реалізації принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні.

Реалізація поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких завдань: з'ясувати сутність поняття принципу прозорості; здійснити нормативно-правовий аналіз забезпечення реалізації принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування України; узагальнити кращі міжнародні практики щодо реалізації принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування; дослідити сучасний стан та запропонувати шляхи адаптації принципу прозорості до умов України.

Ключові слова: громадянське суспільство, місцеве самоврядування, принцип прозорості.

ABSTRACT

Diachuk Viktor Mykhailovych. Implementation of the Principle of Transparency in the Activities of Local Self-Government Bodies in Ukraine. – Qualification research paper (manuscript).

Thesis submitted for the degree of Master. Specialty: 281 Public Administration. Educational and professional program: Civil Service. – Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2025. 65 p.

The master's thesis explores specific aspects of implementing the principle of transparency in the activities of local self-government bodies in Ukraine.

The object of the study is the functioning of local self-government bodies in Ukraine and the nature of their interaction with various actors in the course of their activities.

The subject of the study is the implementation of the principle of transparency in the activities of local self-government bodies in Ukraine.

The purpose of the master's research is to provide a comprehensive analysis of the implementation of the principle of transparency in the activities of local self-government bodies in Ukraine.

Achieving this goal required solving the following tasks: to clarify the essence of the concept of the principle of transparency; to conduct a normative and legal analysis of ensuring the implementation of transparency in the activities of local self-government bodies in Ukraine; to generalize best international practices regarding the implementation of transparency in the activities of local self-government bodies; to examine the current state and propose ways of adapting the principle of transparency to the conditions of Ukraine.

Key words: civil society, local self-government, principle of transparency.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1 Демократичні принципи місцевого самоврядування	9
1.2. Стан наукової розробки проблеми	17
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПРОЗОРОСТІ	23
2.1. Правові аспекти забезпечення принципу прозорості у діяльності органів місцевого самоврядування в Україні	23
2.2. Зарубіжний досвід щодо забезпечення прозорості органів місцевої влади	30
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРОЗОРОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	37
3.1. Механізми реалізації принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування	37
3.2. Тенденції забезпечення принципу прозорості органів місцевого самоврядування в Україні.....	44
ВИСНОВКИ.....	51

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....55**ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ**

ДП	– Державна політика
ГО	– Громадська організація
ГС	– Громадянське суспільство
ГІ	– Громадські ініціативи
ОГ	– Об'єднання громадян
ОГС	– Організації громадянського суспільства
ОМС	– Органи місцевого самоврядування

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Запровадження демократичних засад в українському суспільстві потребує впровадження сучасних і цивілізованих підходів до організації системи публічного управління. Йдеться насамперед про відкритість діяльності органів місцевого самоврядування та забезпечення громадян доступом до інформації щодо її намірів і рішень. Законодавство України визначає серед базових принципів місцевого самоврядування народовладдя, законність і гласність. Ці засади перебувають у тісному взаємозв'язку: народовладдя як ключова ознака демократичного устрою може бути реалізованим лише за умови функціонування влади на правовій основі, що, у свою чергу, можливе виключно в умовах гласності та відкритості.

Прозорість діяльності органів влади значною мірою визначає характер взаємин між публічною владою та суспільством, сприяє формуванню дієвого механізму їхньої взаємодії та забезпечує вплив громадськості на процес ухвалення рішень. Це означає залучення громадян і їхніх об'єднань до розробки та реалізації державної політики як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

Принцип відкритості набуває особливої ваги у діяльності органів місцевого самоврядування, адже саме ця влада є найбільш наближеною до населення та територіальної громади. Тому забезпечення прозорості, гласності й публічності функціонування місцевої влади виступає одним із ключових напрямів подальшого утвердження демократичних засад управління в Україні. Прозорість можна розглядати як провідний критерій демократичності влади. Сьогодні вона є необхідною умовою сталого розвитку територіальних громад, основною гарантією ефективної політики, що забезпечує реальний

громадянський контроль та сприяє зміцненню довіри населення до органів публічного управління.

Мета і завдання дослідження. *Метою* магістерського дослідження є комплексний аналіз реалізації принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування України.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

- з'ясувати сутність поняття принципу прозорості;
- здійснити нормативно-правовий аналіз забезпечення реалізації принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування України;
- узагальнити кращі міжнародні практики щодо реалізації принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування;
- дослідити сучасний стан та запропонувати шляхи адаптації принципу прозорості до умов України.

Об'єктом даного дослідження є діяльність органів місцевого самоврядування в Україні.

Предметом дослідження є реалізація принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплексний підхід до аналізу відкритості у діяльності органів місцевого самоврядування. Досягнення поставленої мети дослідження забезпечувалося застосуванням як загальнонаукових, так і спеціальних методів пізнання. Визначальним серед них виступає діалектичний метод, що став теоретичною основою для аналізу підходів до реалізації повноважень органів місцевого самоврядування у контексті забезпечення принципу прозорості. У процесі дослідження специфіки реалізації повноважень органів місцевого самоврядування було застосовано методи моделювання та узагальнення, що дозволило виявити основні сфери їх прояву та систематизувати отримані результати.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розширенні наявних уявлень про принцип відкритості в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. Сформульовані та науково обґрунтовані рекомендації можуть бути використані органами виконавчої влади для вдосконалення визначення пріоритетних напрямів місцевої політики, розроблення програм розвитку та забезпечення демократизації процесу ухвалення рішень. Окремі результати дослідження можуть бути використані під час викладання освітніх компонентів у закладах вищої освіти.

Апробація результатів магістерської роботи. Окремі положення дослідження апробовані на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та аспірантів (м. Луцьк, 29 квітня 2025 р.).

Публікація. Дячук В., Дубчук Л. Вплив громадських об'єднань на реалізацію державної політики в Україні. Україна у світовому просторі: минуле і сучасність: зб. мат. IV Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів (м. Луцьк, 29 квітня 2025 р.); упорядники Н. В. Кінд-Войтюк, Д. Г. Гусак. Луцьк, 2025. С.73-75.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Демократичні принципи місцевого самоврядування

Розвиток інституту місцевого самоврядування в сучасних умовах постає одним із ключових завдань державотворення. Без ефективної системи самоврядних органів неможливо говорити про послідовну державну політику чи реальні перспективи формування громадянського суспільства. Історичні витоки місцевого самоврядування сягають епохи середньовіччя, коли виникли перші форми муніципального управління, закріплені у міських хартіях та інших нормативних актах.

Сам термін «самоврядування» з'явився в Англії, і з XVIII століття використовувався для позначення особливостей державного устрою, що ґрунтувався на здатності народу здійснювати управління через парламент і місцеві представницькі органи, діяльність яких не перебувала під зовнішнім адміністративним контролем.

У науковій літературі виділяють кілька основних теорій місцевого самоврядування:

- державницька концепція: місцеве самоврядування розглядається як різновид державної виконавчої влади, що діє в межах загальної системи управління;
- громадівська концепція: держава лише санкціонує права територіальної громади, а її представницькі органи функціонують як незалежна й самостійна муніципальна влада;
- дуалістична концепція: органи місцевого самоврядування мають автономію лише в питаннях місцевого розвитку, які не належать до сфери державних функцій.

У наукових розвідках зустрічаємо три основні концепції місцевого самоврядування, а саме: європейська континентальна – ґрунтується на

визнанні місцевого самоврядування як публічної влади територіальної громади, що має власні органи та компетенцію, відмінну від державної адміністрації; англосаксонська – передбачає інтеграцію місцевого самоврядування у систему державної влади, де муніципальні органи фактично виконують функції адміністративних підрозділів держави; змішана – поєднує елементи обох підходів, допускаючи як автономні повноваження громад, так і значний вплив державної адміністрації. Положення Конституції України дають підстави стверджувати, що в нашій державі реалізується саме континентальна модель організації влади на місцях.

Місцеве самоврядування становить один із базових принципів функціонування влади в правовій державі. Його сутність полягає у децентралізації управління та широкому залученні інститутів громадянського суспільства до вирішення питань територіального розвитку. Обсяг повноважень, які може реалізувати територіальна громада, визначається рівнем сформованості елементів громадянського суспільства, станом правосвідомості, політичною культурою та активністю громадян.

Місцеве самоврядування визначається у низці міжнародних та національних нормативних актів. Згідно зі статтею 3 Європейської хартії місцевого самоврядування, воно означає «право і здатність місцевої влади в межах закону здійснювати регулювання й управління значною частиною державних справ, що відносяться до їх компетенції, в інтересах місцевого населення». Це право реалізується через ради або збори, члени яких обираються шляхом таємного голосування на основі загального виборчого права та можуть формувати підзвітні їм виконавчі органи. Хартія також допускає проведення зборів громадян, референдумів чи інших форм прямої участі, якщо вони передбачені законодавством. Водночас у механізмі здійснення місцевого самоврядування пріоритет належить представницьким органам – радам і зборам, тоді як територіальна громада виступає наступним рівнем реалізації цього принципу.

У наукових колах існують різні підходи до визначення ролі органів місцевого самоврядування. Так, В. Васильєв наголошує на «факультативному» характері участі територіальної громади у здійсненні самоврядних функцій, вважаючи, що безпосереднє прийняття рішень населенням не є оптимальним способом організації місцевого самоврядування і, до того ж, практично недосяжне в сучасних умовах його функціонування. Натомість В. Кравченко та М. Пітцик висловлюють протилежну позицію. На їхню думку, представницькі органи місцевого самоврядування формуються територіальним колективом шляхом місцевих виборів, що само по собі є проявом прямої демократії. Відтак ці органи діють за дорученням громади та в її інтересах, що підтверджує роль територіального колективу як первинного суб'єкта місцевого самоврядування [58, 7].

Відповідно до статті 2 Європейської хартії місцевого самоврядування, принцип самоврядування має бути закріплений у законодавстві держави, а за можливості – й у її конституції. Аналіз положень статті 140 Конституції України свідчить, що зміст поняття місцевого самоврядування дещо відрізняється від визначення, поданого в Хартії: право на самоврядування закріплюється виключно за територіальною громадою. Згідно зі статтею 3 Закону України «Про місцеве самоврядування» будь-які обмеження права громадян на участь у здійсненні місцевого самоврядування забороняються [106]. Конституція України, своєю чергою, гарантує громадянам низку прав, зокрема:

- право обирати та бути обраними до органів місцевого самоврядування;
- право брати участь у місцевих референдумах;
- право на рівний доступ до служби в органах місцевого самоврядування;
- право подавати індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Конституційні положення дозволяють дійти висновку, що місцеве самоврядування як об'єкт конституційно-правового регулювання виступає у

трьох основних вимірах: як основа конституційного ладу України; як специфічна форма народовладдя; як право жителів певної адміністративно-територіальної одиниці (територіальної громади) на самостійне вирішення питань місцевого значення.

Такої позиції дотримується більшість українських дослідників, зокрема В. Кравченко, М. Пітцик [58, 8] В. Шаповал [114, 51] та інші. Вони підкреслюють, що місцеве самоврядування, будучи складовою конституційного ладу, є одним із ключових принципів організації та функціонування публічної влади, а також невід'ємним атрибутом демократичного врядування.

Визначення місцевого самоврядування, закріплене в Конституції та законах України, не охоплює всього змісту цього складного суспільного явища. Воно не може зводитися лише до права територіальних громад та обраних ними органів самостійно вирішувати окрему частину публічних справ. Місцеве самоврядування слід розглядати ширше – як систему організації публічної влади на місцях, що поєднує інститути представницької демократії, механізми прямої участі громадян та взаємодію з державними структурами.

Місцеве самоврядування розглядається як специфічна форма реалізації публічної влади, що відрізняється від державної влади тим, що втілює насамперед місцеві (корпоративні) інтереси територіальних громад, тоді як держава реалізує загальнонаціональні інтереси. Водночас воно має відмінності й від влади об'єднань громадян, які представляють політичні, соціальні, культурні чи інші інтереси своїх членів.

Місцеве самоврядування вирізняється власними інститутами, формами діяльності, обсягом повноважень, правовим захистом та відповідальністю. Його характерними рисами є:

- демократизм, що проявляється у виборності органів місцевого самоврядування;
- децентралізація системи управління;

- самостійність територіальних колективів у вирішенні питань місцевого значення;
- гарантованість місцевого самоврядування в межах чинного законодавства;
- піднаглядність і підконтрольність діяльності органів самоврядування.

Природа місцевої влади свідчить про її подвійний характер: вона поєднує суспільний та державний аспекти, що робить її унікальним інститутом у системі публічної влади.

Одним із ключових елементів інституту місцевого самоврядування є його самостійність. Під цим поняттям слід розуміти не лише право територіальної громади безпосередньо або через органи місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення без втручання інших владних структур, але й обов'язок здійснювати такі рішення відповідно до чинного законодавства. Самостійність поєднує у собі єдність прав та обов'язків, а також відповідальність громади у процесі вирішення питань місцевого значення.

Відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування має потрійний характер: перед територіальною громадою; перед державою; перед фізичними та юридичними особами. Самостійність і відповідальність виступають взаємопов'язаними складовими, що забезпечують реальне функціонування місцевого самоврядування як інституту публічної влади.

З урахуванням різних наукових підходів та особливостей правового регулювання інституту місцевого самоврядування, його можна визначити як гарантоване державою право та реальну здатність територіальної громади безпосередньо або через систему форм територіальної самоорганізації та діяльності громадян, у межах закону та на основі власної матеріально-фінансової бази, під свою відповідальність і в інтересах населення самостійно здійснювати та регулювати всі питання місцевого життя.

Конституція України створила умови для розвитку громадських і самодіяльних ініціатив на рівні територіальних спільнот. У цьому контексті місцеве самоврядування постає як одна з найважливіших сфер реалізації громадянської активності та ініціативи населення. Воно відкриває широкі можливості для участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, не вимагаючи від особистості повного підпорядкування державі.

Розвиненість органів місцевого самоврядування сприяє формуванню елементів громадянського суспільства, тоді як держава, що нехтує розвитком цього інституту, поступово втрачає демократичні риси та набуває ознак деградації. Жорстка централізація та обмеження прав суспільства можуть забезпечити тимчасовий порядок, однак реальний поступ можливий лише за умови залучення всього населення до процесів управління, у тому числі через розвиток місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування, подібно до громадянського суспільства, є відносно відокремленим від держави. В Україні ця особливість закріплена у принципах, визначених Законом «Про місцеве самоврядування в Україні», зокрема у положеннях про правову, організаційну та матеріально-фінансову самостійність. Саме через діяльність органів місцевого самоврядування виявляється й задовольняється широкий спектр індивідуальних, колективних та регіональних інтересів, створюються умови для життєдіяльності людини в соціумі.

Дослідники виокремлюють серед основоположних принципів громадянського суспільства такі, як прозорість, плюралізм, публічність, легальність, сприйняття та повага до прав особистості. Подібно до місцевого самоврядування, головним показником дієвості громадянського суспільства є його здатність гарантувати реалізацію прав і свобод людини, що визнаються загальнолюдською цінністю.

Важливо наголосити, що реалізація прав людини у громадянському суспільстві невід’ємно пов’язана з державою. Саме закони конкретної держави

виступають гарантом цих прав, закріплюють основоположні засади та принципи їх здійснення. Таким чином, держава забезпечує правову основу для функціонування громадянського суспільства, а останнє, у свою чергу, наповнює ці норми реальним змістом через практику захисту та реалізації прав і свобод.

Громадянське суспільство можна визначити як відносно самостійну складову суспільного життя, відокремлену й незалежну від держави, яка забезпечує реалізацію прав індивідів. Воно складається з багатьох самостійних економічних одиниць, що діють незалежно від держави та конкурують між собою, а його економічною основою виступає ринкова економіка.

У більш вузькому розумінні громадянське суспільство охоплює сферу добровільних організацій та неформальних зв'язків, у які вступають індивіди й групи в процесі публічної діяльності. Це суспільство має реальні важелі впливу на владу, спрямовуючи її діяльність на задоволення нагальних потреб населення.

Важливим показником і якісною ознакою громадянського суспільства є громадська активність – форма суспільної участі, спрямована на реалізацію інтересів соціальних груп у сфері суспільних відносин і громадського життя, що регулюється правовими нормами.

Між громадянським суспільством та місцевим самоврядуванням простежується певна функціональна схожість. Функція громадянського суспільства полягає в інтеграції індивідів у колективи з метою їхнього життєзабезпечення та розвитку, а функція місцевого самоврядування як інституту суспільства полягає в інтеграції елементів громадянського суспільства для досягнення тих самих цілей – життєзабезпечення та розвитку. Обидва інститути виконують подібні завдання, але на різних рівнях організації: громадянське суспільство – на рівні індивідів і соціальних груп, а місцеве самоврядування – на рівні територіальних громад.

Очевидним є те, що місцеве самоврядування не зводиться лише до інституту громадянського суспільства та права територіальних громад на врядування місцевих справ, адже у державно-організованому суспільстві така форма ніколи не існувала у «чистому» вигляді. Конституція України, як і конституції багатьох інших держав, послідовно закріплює ідею, що місцеве самоврядування є також специфічною формою народовладдя. Цю позицію підтримує переважна більшість дослідників. Окремі автори навіть визначають органи місцевого самоврядування як органи управління громадянського суспільства [55].

Доцільним є щорічне проведення рейтингової оцінки рівня прозорості органів місцевого самоврядування як у окремих регіонах, так і в державі загалом. Такий механізм сприятиме демократизації суспільства, посиленню процесів децентралізації влади та, відповідно, розвитку інституту місцевого самоврядування. Водночас вирішальна роль у цих процесах належить громадянам – їхньому прагненню та реальній можливості брати участь у діяльності органів місцевого самоврядування, що забезпечує ефективність і легітимність самоврядних рішень.

1.2. Стан наукової розробки проблеми

Формування української державності на демократичних засадах зумовлює необхідність глибокого переосмислення ролі та функцій місцевого самоврядування у системі суспільного управління, а також пошуку оптимальної моделі організації влади, яка відповідає б сучасним європейським та світовим стандартам.

Місцеве самоврядування, поряд із державним управлінням, забезпечує ключові напрями розвитку людини та реалізацію її прав. У сучасному світі воно розглядається як єдина демократична й раціональна форма влади на місцях, що є складовою громадянського суспільства та визначальним чинником побудови української державності [77, 6].

Система місцевого самоврядування є складною й багатофункціональною. Її ефективність залежить від наукового осмислення поняття, природи та змісту місцевого самоврядування, а також від визначення його співвідношення з державною владою та інститутами громадянського суспільства.

Принципи управління - це керівні правила й основні положення, що відображають стійкі закономірності управлінської діяльності. Вони пояснюють взаємозв'язки між суб'єктом і об'єктом управління, а також усередині самої системи, її елементів і процесів. Принципи є динамічними та гнучкими, формуючи конкретні орієнтири для адміністративно-політичних, соціально-економічних і виробничо-господарських функцій.

Систематизація принципів управління створює умови для їх ефективного застосування, адже дозволяє розподілити їх на окремі види. Різні підходи до класифікації були закладені світовими класиками управлінської науки - Г. Емерсоном, А. Файолем, Ф. Тейлором, М. Вебером [23].

Відповідно до Конституції України, народ реалізує владу як безпосередньо, так і через самоврядні інституції (ОМС)ї. Така конституційна

норма визначає особливості принципів їхньої діяльності, що мають бути спрямовані на забезпечення демократичного характеру влади.

Принципи місцевого самоврядування - це фундаментальні ідеї, що визначають організацію та діяльність територіальних громад, їхніх органів і посадових осіб. Вони охоплюють усі аспекти функціонування самоврядування, мають демократичне підґрунтя в Європейській хартії місцевого самоврядування, закріплені в Конституції України та деталізовані у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 4) [55].

Принципи місцевого самоврядування умовно поділяються на дві групи: специфічні, властиві лише органам самоврядування й такі, що відрізняють їх від місцевих органів державної влади, та універсальні, спільні для різних форм організації влади. Водночас, за класифікацією В. Кравченка та М. Пітцика, принципи розрізняються за ступенем узагальнення на основні, що визначають функціонування всієї системи, та спеціальні, характерні для окремих її сфер [58].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає систему загальних принципів, що забезпечують демократичний характер і ефективність місцевого самоврядування. До них належать: народовладдя, законність, гласність, колегіальність, поєднання місцевих і державних інтересів, виборність, самостійність у межах законодавства, підзвітність і відповідальність, державна підтримка та гарантії, судовий захист [106].

Кожен принцип місцевого самоврядування має самостійне значення, проте у взаємозв'язку з іншими формує цілісну систему, що визначає організацію та функціонування місцевого самоврядування.

Принцип народовладдя визначає місцеве самоврядування як форму реалізації населенням територіальних інтересів шляхом самостійного вирішення питань місцевого значення. Народ є єдиним джерелом влади в Україні, здійснюючи її безпосередньо через вибори та опосередковано - через представницькі органи. Принцип законності зобов'язує органи та посадових

осіб місцевого самоврядування діяти виключно в межах Конституції та законів України, що забезпечує підзаконний характер цієї влади.

Органи місцевого самоврядування мають власні повноваження, які реалізують самостійно та незалежно від державної влади. Їхні рішення, ухвалені в межах компетенції, є обов'язковими для виконання на відповідній території. Конституційні положення підтверджують пріоритет актів місцевого самоврядування над актами органів виконавчої влади, якщо вони прийняті в межах визначених законом повноважень.

Принцип гласності забезпечує відкритість діяльності органів місцевого самоврядування, дозволяє громаді контролювати їх роботу та впливати на ухвалення рішень. Він передбачає обов'язкове оприлюднення законів, правових актів і рішень місцевого значення, а також гарантує кожному членові громади доступ до інформації та можливість висловлювати зауваження щодо діяльності органів самоврядування.

Колегіальність є принципом, що відрізняє місцеве самоврядування від органів виконавчої влади: рішення ухвалюються спільно на сесіях і засіданнях шляхом голосування [51, с. 28].

Принцип поєднання місцевих і державних інтересів забезпечує взаємодію органів самоврядування з державною владою. Виборність виступає базовим інституціональним принципом, адже саме через вибори громада формує систему органів публічної влади.

Принцип правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності визначає незалежність місцевого самоврядування у межах його повноважень. Правова самостійність означає наявність власних компетенцій, закріплених Конституцією та законами. Організаційна - відокремленість територіальних громад і їхніх органів від державного апарату, з можливістю нагляду лише для забезпечення законності. Матеріально-фінансова - право громад володіти, користуватися й розпоряджатися комунальним майном та фінансовими ресурсами, достатніми для виконання власних функцій.

Принцип підзвітності й відповідальності закріплює інституціональну роль територіальної громади та забезпечує зворотний зв'язок між нею й органами місцевого самоврядування. Органи та посадові особи зобов'язані звітувати про реалізацію своїх повноважень і нести відповідальність перед жителями громади.

Принцип державної підтримки та гарантій місцевого самоврядування є ключовим для його розвитку. В Україні діє Програма державної підтримки, що визначає актуальні напрями й перспективи. Реалізація цього принципу забезпечується як державними інституціями (Національна рада з узгодження діяльності, Державний фонд сприяння, Рада з питань регіонального розвитку при КМУ), так і громадськими організаціями (Асоціація міст України, Українська асоціація місцевих і регіональних влад). Система місцевого самоврядування ґрунтується на економічних, політичних, соціальних та духовних гарантіях.

Принцип судового захисту гарантує членам територіальної громади право звертатися до суду з позовами щодо визнання недійсними дій, які порушують права місцевого самоврядування, а також їхні власні права, свободи та законні інтереси.

Принцип субсидіарності забезпечує децентралізацію та передачу значної частини державних функцій місцевим і регіональним органам самоврядування. Ці органи діють самостійно й незалежно від центрального уряду, перебуваючи лише під державним правовим наглядом.

На думку В. Кравченка та М. Пітцика, до принципів місцевого самоврядування слід віднести й загально-конституційні засади - дотримання прав і свобод людини та самостійність вирішення громадою питань місцевого значення [58]. Політика розвитку громади має ґрунтуватися на врахуванні позиції суспільства, адже примусове впровадження нововведень не забезпечує успіху. Прозорість діяльності міської влади, її компетенцій та функцій є важливим інструментом для обґрунтування й прийняття рішень.

Принципи прозорості діяльності органів місцевого самоврядування забезпечує гласність, співпрацю з громадянським суспільством і врахування громадської думки. Він є ключовою умовою якісного управління та демократичного розвитку, закріплений в нормативно-правових актах і розглядаються сучасними науковцями як основа чесної, відповідальної та підзвітної влади.

В. Мельниченко вважає, що прозорість управління означає здатність адміністративних процедур забезпечувати високий рівень інформованості громадян щодо матеріальної та процесуальної сторони управлінської діяльності, а також зрозумілість її змісту й сенсу для широкої громадськості [71].

Практична діяльності органів влади показує, що принцип прозорості не можна зводити лише до права на доступ до інформації. Його зміст слід розглядати ширше - як комплексну характеристику відкритості, підзвітності та зрозумілості діяльності державної влади для суспільства.

За Н. Гудимою, принципи відкритості та прозорості одночасно визначають організацію й діяльність органів публічної влади, регулюють взаємовідносини між державою та громадянським суспільством і виступають проявом демократизму правового статусу особи [20].

Відкритість і прозорість органів місцевого самоврядування означають необмежений доступ громадян до інформації про соціальні, політичні, державні та регіональні питання, документи й мотиви діяльності органів влади. Ці принципи мають юридичне, психологічне та соціальне значення, адже усувають бар'єри між потребою в інформації та її реальним отриманням. За Н. Гудимою, вони передбачають створення умов для залучення громадян до прийняття управлінських рішень шляхом забезпечення високого рівня їхньої обізнаності щодо змісту й процедур діяльності влади [19].

У країнах ЄС відкритість влади формується на трьох головних засадах: прозорості (публічний контроль), доступності (можливість отримати

інформацію будь-коли й будь-де) та чутливості (готовність влади реагувати на нові ідеї й вимоги).

Принцип прозорості визначає побудову механізмів діяльності органів влади, що забезпечують постійну взаємодію з громадянами та організаціями при формуванні й реалізації рішень. Його законодавче закріплення є умовою демократичного розвитку суспільства, адже воно гарантує доступність публічних структур для контролю, участь громади у самоврядуванні та отримання достовірної інформації про діяльність органів влади.

Публічний контроль, доступність посадових осіб та чутливість влади до нових ідей забезпечують об'єктивність рішень, раціональний розподіл повноважень, розвиток колегіальності та врахування інтересів усіх учасників управлінських процесів. Це сприяє підвищенню якості рішень, зростанню довіри населення, активності громади та зміцненню системи місцевого самоврядування й державності. Водночас ефективна реалізація принципів можлива лише з урахуванням особливостей конкретної системи влади.

Відкритість влади не може бути механічно інтегрована в існуючі системи управління, а потребує глибинних змін. Її впровадження є показником соціально-економічних трансформацій і рівня демократизації суспільства. У демократичних умовах прозорість виступає універсальним принципом, що впливає на реалізацію всіх інших засад діяльності органів місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПРОЗОРОСТІ

2.1. Правові аспекти забезпечення принципу прозорості у діяльності органів місцевого самоврядування в Україні

Впровадження принципу прозорості у діяльність органів місцевого самоврядування є показником соціальних трансформацій та рівня демократизації суспільства. В Україні цей процес має специфіку перехідного періоду, що потребує комплексного законодавчого, адміністративного, економічного й структурного реформування.

Рівень демократії визначається участю громадян у державному житті, їхнім реальним впливом на політику, державне будівництво та законотворення, а також можливістю вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів. У преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування підкреслено, що право громадян на участь в управлінні державними справами є одним із загальновизнаних демократичних принципів [34].

Сферу місцевого самоврядування та участі громадян в Україні регулює комплекс нормативно-правових актів, серед яких Конституція, Цивільний кодекс та спеціальні закони, що визначають засади діяльності органів самоврядування, громадських об'єднань, політичних партій, доступу до публічної інформації й соціальних послуг. Вони забезпечують прозорість влади. Окремі аспекти прозорості влади визначають такі нормативні акти як Закони України «Про місцеве самоврядування» «Про об'єднання громадян», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про політичні партії в Україні», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації», «Про органи самоорганізації населення», «Про благодійництво та благодійні організації», «Про соціальні послуги» тощо [106].

Стаття 5 Конституції України закріплює, що носієм і єдиним джерелом влади є народ, який здійснює її безпосередньо та через органи державної влади й місцевого самоврядування. Право визначати та змінювати конституційний лад належить виключно народові й не може бути узурповане державою чи посадовими особами [55].

Стаття 140 Конституції України закріплює право територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. Це відображає принцип прямої участі громадян у місцевих справах. Конституція також гарантує право на участь у державному управлінні (ст. 38), свободу об'єднання (ст. 36), проведення зборів і демонстрацій (ст. 39), страйків (ст. 44) та право на звернення до органів влади (ст. 40) [55].

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає право громадян на участь у самоврядуванні без дискримінаційних обмежень (ст. 3) та закріплює основні принципи його функціонування (ст. 4): народовладдя, законність, гласність, колегіальність, виборність, самостійність, підзвітність, державну підтримку й судовий захист.

Відповідно до принципу підзвітності та ст. 42 п. 6 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» міський голова щорічно звітує перед громадою на відкритій зустрічі. Проте відсутність механізму врахування зауважень громадян робить цей звіт формальним і знижує його практичну ефективність [106].

Закон визначає, що сесії рад проводяться гласно, однак це не гарантує права пересічних громадян бути присутніми на засіданнях. На практиці положення реалізується здебільшого через запрошення представників ЗМІ, що обмежує реальну відкритість діяльності рад.

Попри законодавче закріплення прямої участі населення у вирішенні місцевих справ як показника прозорості влади, більшість органів самоврядування не використовують надані інструменти. Йдеться про місцеві

ініціативи, громадські слухання та референдуми, що мають забезпечувати прозорість влади й реальну участь громадян [106].

Реалізація інструментів місцевої демократії має враховувати специфіку кожного органу місцевого самоврядування та закріплюватися у статутах територіальних громад чи місцевих нормативних актах. Це забезпечує розвиток безпосередньої демократії й громадянського суспільства, що є основою становлення місцевого самоврядування.

Практичне засвоєння інструментів місцевої демократії потребує розробки процедур і норм у громадах, що вимагає організаційної, роз'яснювальної та юридичної роботи. Удосконалення законодавства щодо діяльності інститутів громадянського суспільства передбачає конкретні дії держави для покращення правового середовища їх функціонування.

Удосконалення законодавства щодо інститутів громадянського суспільства передбачає врегулювання статусу не підприємницьких організацій та волонтерського руху, внесення змін до законів про об'єднання громадян, соціальні послуги, благодійництво й політичні партії, спрощення процедур реєстрації та легалізації, створення сприятливих податкових умов і механізмів фінансування, мінімізацію державного контролю, імплементацію міжнародних стандартів свободи асоціацій та забезпечення права на звернення до органів влади для всіх осіб.

Прозорість влади дедалі більше утверджуються як ключовий елемент державної політики України. Це підтверджується численними нормативно-правовими актами, що спрямовані на залучення громадян до публічного урядування, забезпечення громадського контролю та формування нових вимог до діяльності органів влади й місцевого самоврядування.

Конституція України прямо не встановлює загального права на доступ до інформації. Водночас у статтях 32 та 34 закріплено, що кожен громадянин має право ознайомлюватися в органах державної влади, місцевого

самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, якщо вони не становлять державної чи іншої захищеної законом таємниці [55].

Стаття 34 Конституції України закріплює право кожного на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації у будь-якій формі - усній, письмовій чи іншій, на власний вибір. Подальший розвиток і деталізація конституційних норм щодо права на інформацію здійснені у спеціальному законодавстві, зокрема в Законах України «Про інформацію», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», а також «Про доступ до публічної інформації».

Оскільки реалізація конституційного права громадян на інформацію має забезпечуватися насамперед на місцевому рівні, саме у межах територіальної громади втілюється один із ключових принципів місцевого самоврядування - принцип гласності [106]. З цією метою законодавство України встановлює низку положень, спрямованих на забезпечення ефективного виконання повноважень радами, їхніми органами та депутатами.

Відповідно до Закону України «Про інформацію» [105], громадяни мають право вимагати доступу до офіційних документів. Орган, до якого подано інформаційний запит, зобов'язаний протягом десяти днів повідомити про можливість його виконання та надати запитувані відомості у тридцятиденний строк, якщо інше не встановлено законодавством. Водночас, згідно зі статтею 37 цього закону, доступ може бути обмежений у випадках, коли документи містять державну таємницю, конфіденційні дані, інформацію про діяльність правоохоронних чи слідчих органів, персональні відомості, внутрішню службову кореспонденцію, що стосується стратегічних рішень, нормативно-правові акти або інформацію фінансових установ.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» [95] встановлює порядок реалізації та гарантування права кожного на отримання інформації, що перебуває у володінні органів державної влади, інших розпорядників

публічної інформації, а також інформації, яка становить суспільний інтерес. У цьому Законі визначено, що публічна інформація - це задокументовані будь-якими засобами та на будь-яких носіях відомості, отримані чи створені в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх функцій, передбачених чинним законодавством, або такі, що перебувають у їхньому розпорядженні чи у розпорядженні інших суб'єктів. Основною метою Закону є забезпечення прозорості та відкритості діяльності органів влади та створення дієвих механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації.

Згідно із Законом України «Про доступ до публічної інформації» [95], реалізація права на доступ до такої інформації ґрунтується на трьох основних принципах: прозорості та відкритості діяльності органів державної влади та інших суб'єктів владних повноважень; свободи отримання й поширення інформації, за винятком випадків, коли законом встановлено обмеження; рівноправності громадян незалежно від расових, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак.

Забезпечення прозорості діяльності органів управління передбачає, зокрема, надання громадянам вільного доступу до матеріалів, що відображають їхню роботу, а також попереднє інформування про підготовку нормативно-правових актів. Важливим елементом відкритості органів місцевого самоврядування є їхній обов'язок регулярно інформувати суспільство про організацію повсякденної діяльності. При цьому законодавство має визначати чіткий і вичерпний перелік винятків, коли доступ до інформації може бути обмежений.

Утвердження прозорості діяльності органів місцевого самоврядування передбачає нормативне закріплення таких положень:

- права громадян звертатися до органів місцевого самоврядування з пропозиціями щодо прийняття, зміни чи скасування нормативно-правових актів;

- проведення консультацій, конференцій та створення дорадчих органів;
- організації публічних слухань - як неформальних, спрямованих на виявлення широкого спектра суспільних інтересів, очікувань і пропозицій з певного питання, так і формальних, процедура яких має наближатися до судової та завершуватися ухваленням відповідного рішення.

Законодавство має визначати засоби та межі практичної реалізації громадської ініціативи щодо змісту нормативно-правових актів ще на стадії розгляду їхніх проектів. Зокрема, це може здійснюватися шляхом покладання на органи місцевого самоврядування обов'язку оприлюднювати отримані пропозиції в узагальненій формі разом із стислим коментарем, що пояснює мотиви їх прийняття або відхилення. Водночас, враховуючи ризик надмірного навантаження на адміністративний апарат, який не має усталеної практики співпраці з громадськістю, доцільним є встановлення чіткого й вичерпного переліку питань, щодо яких нормативно-правові акти повинні ухвалюватися виключно за такою процедурою.

Необхідно законодавчо визначити умови та межі реалізації громадської ініціативи щодо прийняття нормативно-правових актів органами управління, а також встановити строки ухвалення відповідних рішень. Наприклад, орган управління має видати нормативно-правовий акт за громадською ініціативою, як правило, не пізніше ніж протягом шести місяців з моменту її отримання, або у той самий строк повідомити про неможливість його прийняття. Важливим є також детальне врегулювання права об'єднань громадян, які відображають ширші суспільні інтереси, впливати на процес прийняття та реалізації управлінських рішень. Доцільним видається закріплення відмінностей у забезпеченні відкритості органів влади залежно від ступеня їхньої наближеності до задоволення потреб та інтересів окремих громадян.

Отже, хоча законодавче регулювання прозорості діяльності органів місцевого самоврядування значною мірою спрямоване на забезпечення

доступу громадян до інформації про роботу органів влади, дедалі очевиднішим стає усвідомлення обмеженості такого підходу. Тому, виходячи з положень Конституції України, доцільно змістити акцент у врегулюванні відповідних правовідносин на активне залучення громадян до вирішення державних і суспільних питань. Це зумовлює необхідність більш ґрунтовного опрацювання правових норм, які б орієнтували органи місцевого самоврядування не лише на формальну співпрацю з громадськістю, а й на досягнення кінцевого результату - реальне врахування суспільних інтересів, потреб та настроїв у їхній діяльності.

2.2. Зарубіжний досвід щодо забезпечення прозорості органів місцевої влади

У сучасному світі питання забезпечення прозорості діяльності органів влади посідає важливе місце в політиці багатьох держав. Міжнародна практика демонструє різноманіття інструментів і практик, що застосовуються у різних країнах. Вони відображають спектр механізмів прозорості, які реалізуються як на національному рівні, так і в органах місцевого самоврядування, та можуть бути успішно адаптовані в Україні.

Слід наголосити, що практично в усіх розвинених країнах здійснюється активна законотворча діяльність, спрямована на правове забезпечення принципу відкритості влади. Перші закони про свободу інформації, які стали фундаментом прозорості діяльності органів влади, почали ухвалюватися у найбільш розвинених державах ще на початку 1980-х років. Першими в цій сфері виступили Норвегія, Австралія та Нідерланди. У Норвегії головною метою відповідного закону було створення додаткових можливостей для засобів масової інформації щодо ознайомлення з діяльністю держави. Законодавство цієї країни передбачає низку конкретних механізмів інформування громадян про функціонування системи державних органів, а також забезпечує участь ЗМІ у процесі ухвалення рішень різного рівня. Основоположний принцип норвезького закону полягає у відкритості для громадянського суспільства всіх документів органів влади, за винятком тих, що становлять державну, службову чи конфіденційну таємницю, визначену законодавством.

Австралія ще у 1982 р. ухвалила закон, що гарантує громадянам доступ до відкритих документів міністерств і департаментів. У Нідерландах закон про свободу інформації зобов'язує кожне міністерство мати спеціальних службовців для роботи з громадськістю. У Швеції принципи прозорості закріплені в Законі про свободу преси. Фінляндія у 1999 р. ухвалила Закон про відкритість діяльності уряду, а Нова Зеландія ще у 1983 р. прийняла Закон про

офіційну інформацію. Останній не лише гарантує доступ до всіх офіційних документів, але й вимагає, щоб будь-які обмеження були чітко аргументовані. Крім того, він передбачає створення спеціального органу - Управління офіційною інформацією, яке допомагає громадянам орієнтуватися у тому, яку інформацію і де можна отримати.

В Іспанії Конституція гарантує право громадян на доступ до офіційних документів, обмежуючи його лише у трьох випадках: коли йдеться про державну безпеку, судові розслідування чи приватне життя. У Великій Британії у 1990-х роках намагалися забезпечити прозорість через внутрішні процедури та контроль у міністерствах, але опір влади до публічного визнання проблем привів до ухвалення спеціального закону. У деяких країнах доступ до інформації регулюється єдиним кодексом - прикладом є Кодекс отримання інформації з державних органів Шотландії [33].

Прозорість влади нерозривно пов'язана з етикою та антикорупційними нормами. У Швейцарії закон прямо забороняє чиновникам приймати винагороди чи подарунки. У Великій Британії Кодекс державної служби зобов'язує службовців надавати парламенту й громадськості повну та достовірну інформацію. У Канаді з 2003 р. діє Кодекс поведінки публічних службовців, що врегульовує конфлікти інтересів та етичні дилеми. У Німеччині ж боротьба з корупцією на рівні земель була закріплена спеціальним адміністративним приписом, який набув чинності у 2001 р.[33].

Одним із ключових напрямів прозорості влади є інституалізація інформування громадян. Йдеться про створення спеціальних державних і громадських інституцій, які забезпечують постійний та ефективний обмін інформацією між владою і суспільством.

Канадський досвід демонструє, що інституалізація комунікаційних процесів може значно підвищити відкритість влади. Створений Департамент комунікацій уряду Канади об'єднав різні програми – від телефонної лінії та офіційного веб-сайту до інформаційних кампаній і виставок. Його діяльність

спрямована на поліпшення комунікаційної взаємодії між громадянами та державними органами.

Особливість канадського Департаменту комунікацій у тому, що він надає громадянам доступ до урядової інформації відразу трьома шляхами: телефоном, онлайн та особисто. Це робить його головним посередником між суспільством і владою. Ефективність роботи забезпечується завдяки співпраці з іншими державними органами, громадськими організаціями та бізнесом.

У Великій Британії для забезпечення інформування громадян про діяльність державних органів та підтримки інформаційних кампаній функціонує спеціальний орган влади – Служба державної інформації та комунікацій. За своїми завданнями цей центр близький до Департаменту комунікацій уряду Канади: він надає різні види державної інформації, розробляє єдині стандарти у сфері комунікацій, організовує публічні акції та інформаційні кампанії у засобах масової інформації.

Насправді головна функція британської служби державної інформації полягає у підготовці та тренінгу комунікаційних фахівців для органів влади. Тому єдиного центру, який би системно інформував громадян про програми та послуги, фактично немає. Це створює проблему довіри: за дослідженнями служби, майже будь-яка інформація від державних органів сприймається суспільством із сумнівом, а ставлення до влади залишається негативним навіть за позитивних результатів її роботи. Саме тому уряд переглядає комунікаційну стратегію та готує її серйозну реорганізацію.

У США у 1982 р. було створено Державний департамент вдосконалення системи управління. Цей орган посідає особливе місце в системі державної влади США і є унікальним навіть у порівнянні з практиками інших розвинених країн. Його основним завданням є підвищення ефективності діяльності органів влади на всіх рівнях. Значна частина роботи департаменту спрямована на забезпечення відкритості діяльності державних структур, формування позитивного сприйняття громадянами державної та місцевої влади, а також на

підвищення престижу публічної служби. Використовуючи інноваційні методики, департамент сприяє розвитку лідерства та вдосконаленню управління у сфері державної і муніципальної влади, підвищує обізнаність громадян про державні програми та стимулює їхню участь у процесі управління.

Діяльність департаменту спрямована на чотири головні цілі:

- залучення талановитих людей до публічної служби;
- розвиток інновацій та орієнтації на результат у державному секторі;
- впровадження електронного уряду як сучасного інструменту ефективності;
- зміцнення взаємодії між громадянами та владою, включно із залученням громадян до управління [33].

Інституалізація прозорості влади часто реалізується через адміністративно-організаційні заходи. У різних країнах створюються спеціальні структури, які забезпечують інформаційні потоки між органами влади та громадянами. Це можуть бути офіційні служби, консультативні ради чи комітети. Наприклад, у Франції діє Комісія з фінансової прозорості в політиці, у США – Служба урядової етики, а у Великій Британії – Комітет зі стандартів публічної сфери.

Центральні інформаційні служби зазвичай виконують широкий спектр функцій, пов'язаних зі збором, узагальненням і структуризацією інформації, визначенням цільових комунікативних груп та поширенням даних. У Норвегії та Данії такі служби діють на постійній основі з кінця 1980-х років, надаючи додаткові послуги органам державної влади й місцевого самоврядування щодо організації локальних інформаційних потоків. У Франції, окрім управлінь зі зв'язків з громадськістю, що функціонують у багатьох органах влади, створюються спеціальні технічні комітети, до складу яких входять публічні службовці та представники окремих груп громадян. Прикладом є технічний комітет при муніципалітеті Парижа, який об'єднує фахівців муніципалітету,

представника податкових служб та 8–10 представників місцевих підприємств. Чотири рази на рік комітет проводить засідання у форматі «круглого столу», що спрямовані на зниження напруженості у відносинах між бізнесом і муніципалітетом та вирішення проблемних питань до їх переходу у фазу конфлікту. За результатами засідань складається звіт, який публікується та поширюється серед зацікавлених сторін.

У багатьох країнах прозорість влади забезпечується не лише законами чи організаційними структурами, а й сучасними формами взаємодії з громадянами. Це можуть бути громадські слухання, відкриті засідання, електронні петиції, онлайн-опитування, дорадчі ради, портали відкритих даних та інформаційні кампанії. Усі ці інструменти спрямовані на те, щоб зробити владу ближчою до суспільства.

Варто наголосити, що жодна система не може стійко функціонувати без наявності зворотного зв'язку. Це зауваження повною мірою торкається і системи заходів забезпечення прозорості влади. Зворотний зв'язок дозволяє владі не лише відстежувати результат інформаційної політики, але і, краще відповідати очікуванням громадян. Спектр конкретних заходів, що здійснюються державами для налагодження зворотного зв'язку, досить широкий. Наприклад, в Швеції час від часу проводяться соціологічні дослідження сприйняття громадянами діяльності органів влади з тим, щоб вчасно реагувати на зміну громадської думки. Традиційно опитування громадської думки поширені у Франції, проте у зв'язку з сумнівом в їх достовірності результати опитувань перевіряються через інші форми реалізації зворотного зв'язку (контент-аналіз ЗМІ, діяльність консультативних установ при органах влади). У Канаді за результатами роботи програми «Ініціатива з інформування громадян» були проведені соціологічні дослідження з метою визначення, наскільки ця програма була ефективна. Як з'ясувалося з досліджень, в цілому канадці задоволені інформацією, що надається органами влади, і вважають цілком прийнятною «державну рекламу» в ЗМІ. Крім того,

дослідження показали, що загальне сприйняття громадянами державних органів позитивне, а рейтинг сприйняття державних програм навіть зріс за останні три роки [33].

Досить поширеними є заходи, що передбачають безпосереднє спілкування громадян з органами влади у формі консультацій та реакції на ті чи інші дії. Так, у Новому Південному Уельсі (Австралія) Відділ інформації та комунікації департаменту у справах молоді й громадськості проводить не лише дослідження громадської думки, але й організовує громадські дебати, які активно висвітлюються у ЗМІ. В Австрії уряд зобов'язаний надсилати копії більшості законопроектів до спеціальних консультативних органів, що представляють позицію громадськості. У Франції практикуються спеціальні інформаційні заходи – так звані «Дні інформації», під час яких відбувається діалог між представниками громадськості та органів влади на визначену тему (наприклад, запровадження нових регулятивних заходів). Такий механізм сприяє кращому взаєморозумінню між громадянами та чиновниками, руйнуванню стереотипів і чуток, а також дозволяє у тестовому режимі апробувати нові інновації.

У Чехії з метою протидії тенденціям падіння довіри до державної влади було реалізовано низку заходів, спрямованих на залучення громадян до процесів управління, посилення обміну інформацією між суспільством і органами влади та вдосконалення надання публічних послуг. До цієї акції, що вперше була апробована у 1996 р. в місті Жихлава (56 тис. мешканців), долучилося понад 70 міст країни. Її сутність полягала у створенні муніципальною владою Консультативного комітету, який досліджував, як громадяни сприймають діяльність влади та як публічні службовці оцінюють потреби населення. На основі отриманих результатів комітет спільно з представниками громадськості та засобів масової інформації розробив план дій, що передбачав проведення конкретних заходів, які сприяли зростанню довіри громадян до державних інституцій.

Форми зворотного зв'язку з громадянами різноманітні. В Іспанії діють книги скарг і пропозицій, у Норвегії – система карток для відгуків, які можна заповнити на місці або надіслати поштою. В Австрії органи влади відкривають спеціальні телефонні лінії у визначений час для прийому скарг і пропозицій. В більшості розвинених країн громадяни можуть звернутися до уряду напряму через електронну пошту.

Громадські організації дедалі активніше залучаються до забезпечення прозорості влади. У США ще у 1997 р. стартував проект, який нині об'єднує 34 організації та ЗМІ. Вони спільно розробляють освітні програми, інформують громадян про діяльність органів влади та залучають їх до управління. Кожна організація робить свій внесок, поширюючи інформацію про успішні проекти та інновації у державному секторі.

Проілюстровані приклади свідчать, що багато держав активно працюють над підвищенням прозорості органів влади. Здійснювані заходи охоплюють широкий спектр механізмів реалізації принципу відкритості. Уряди різних країн усвідомлюють, що без вирішення проблеми прозорості неможливо ефективно протидіяти корупції, формувати позитивний імідж влади, забезпечувати результативне управління державним і муніципальним сектором, регулювати суспільні відносини та створювати інвестиційно привабливе середовище. Саме тому розвиток і процвітання держави безпосередньо пов'язуються з демократизацією політичного управління, що ґрунтується на досягненні високого рівня прозорості владних структур.

РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРОЗОРОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Механізми реалізації принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування

Дослідження організаційного механізму прозорості місцевого самоврядування є ключем до системного підходу в управлінні. Учасниками відносин у процесі реалізації принципу прозорості виступають органи місцевого самоврядування, представники територіальних громад, а також безпосередні споживачі послуг владних установ. Одержувачі послуг виокремлюються з-поміж територіальної громади, оскільки вони можуть бути носіями інтересів, що не збігаються або навіть суперечать інтересам населення загалом.

Цілі учасників відносин у сфері реалізації принципу прозорості є різними. Для органів влади вони визначені нормативно-правовими актами, а для населення – це підвищення якості життя, а для споживачів послуг – задоволення потреб у повному обсязі, у стислі терміни та з мінімальними витратами ресурсів. Функції органів влади, що стосуються реалізації принципу прозорості, полягають у створенні умов для здійснення публічного контролю, забезпеченні доступності інформації, а також у стимулюванні виникнення та використання нових ідей.

Роль учасників у реалізації принципу прозорості різна. Споживачі оцінюють якість послуг і пропонують зміни. Влада формує пропозиції щодо вдосконалення законодавства та технологій. Громадяни разом зі споживачами беруть участь у аналізі рішень і суспільних заходах.

Для практичної реалізації принципу прозорості застосовується широкий спектр технологій: проведення виборів, референдумів (у тому числі

їх ініціювання), опитувань, громадських слухань, прийому громадян, врахування пропозицій, ухвалення рішень, звітування тощо. Особливості кожної з цих технологій можна визначити на основі аналізу відносин, що виникають у процесі реалізації складових відкритості – прозорості (підконтрольності), доступності та чутливості органів влади.

Відносини, що супроводжують підвищення підконтрольності органів влади, передбачають участь представників територіальної громади та споживачів послуг у процесах прийняття й реалізації управлінських рішень, а також у контролі за їх виконанням та оцінці результатів. Важливим аспектом цього процесу є узгодження інтересів різних груп населення – за віком, професійною належністю, рівнем культури й освіти, національністю та віросповіданням.

Сьогодні одним з ключових завдань для публічного управління є теоретико-методологічне забезпечення ефективності функціонування представницьких інститутів, оскільки застосування на практиці наукових методів і технологій є запорукою переходу від концептуального до практичного вирішення проблем суспільного розвитку, підвищення якості соціального менеджменту. Вдосконалення сутності, структури, соціальних функцій і методів управління, дозволяють поглибити знання стосовно природи поведінки суб'єкта управління, змодельовати оптимальні вимоги щодо його діяльності.

Рішення є універсальною формою поведінки будь-якого суб'єкта. Як зазначав А. Берг: «Управляти – це вирішувати задачу, досягати мети». Саме тому теорія прийняття та реалізації управлінських рішень стає особливо актуальною для публічного управління, яка досліджує ознаки, функції, принципи та технології діяльності державних інституцій [23].

Управлінське рішення є необхідною умовою функціонування соціальної системи та відображає дію об'єктивних закономірностей. Соціальний механізм управлінських рішень визначається як сукупність і

логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, за допомогою яких суб'єкти державного управління охоплюють потреби, інтереси й цілі суспільства, закріплюють їх у своїх рішеннях та реалізують на практиці. Водночас керована система впливає на процес прийняття управлінських рішень шляхом формування власних потреб та інтересів, що виступають визначальною умовою і змістом управління, забезпечуючи функціонування відповідних каналів зворотного зв'язку.

Враховуючи сучасні тенденції розвитку місцевого самоврядування в Україні, особливого наукового значення набувають проблеми прийняття та реалізації управлінських рішень. Водночас відсутність сталої практики місцевого врядування призводить до нівелювання низки загальних принципів формування та реалізації управлінських рішень. Це проявляється у низькому рівні управлінської культури (зокрема, відсутності функціональної та інформаційної взаємодії органів місцевого самоврядування з населенням); у відсутності чіткої та збалансованої системи оцінки якості послуг, що надаються представницькими органами влади; у використанні моделі ініціювання проектів рішень за схемою «зверху-донизу»; у недостатній інституційній спроможності органів місцевого самоврядування забезпечувати відкритість і прозорість прийнятих рішень; а також у низькому рівні активності територіальних громад.

Усі перелічені проблеми мають свої причини, і подолати їх можна лише завдяки науково обґрунтованим методам та сучасним управлінським технологіям. Це є основою для ефективного розвитку місцевого самоврядування та впровадження принципу прозорості у його діяльність..

Аналіз сучасної практики розроблення та прийняття рішень в Україні дає змогу виокремити найбільш типові проблеми й перешкоди, що заважають місцевому самоврядуванню наблизитися до європейських стандартів та негативно впливають на якість і ефективність управлінських рішень. Зокрема, відсутня чітка, цілісна та взаємозбалансована система планування діяльності.

Велика кількість програмних документів, які нерідко не узгоджені між собою, обмежує можливості громадян та іноземних партнерів зрозуміти й спрогнозувати стратегію розвитку територіальних громад. Крім того, бракує системності у підготовці нормативно-правових актів: часто застосовується недемократична модель «зверху – вниз», коли розроблення окремих проектів рішень ініціюється за дорученнями Кабінету Міністрів України. Причинами цього є традиції та стереотипи, успадковані від минулого, недостатня інституційна спроможність, а також практика перекладення відповідальності на колегіальні органи. Такий підхід породжує додаткові проблеми – дублювання функцій, неузгодженість програмних документів, труднощі у плануванні та координації діяльності.

Щоб місцеве самоврядування працювало ефективніше, потрібно: вивчати міжнародний досвід демократизації управління; впроваджувати сучасні наукові розробки та технології комунікації з громадськістю; створити єдиний центр для координації програм взаємодії з громадянами та розвитку громадянського суспільства.

Запровадження сталих механізмів залучення громадян до управління місцевими справами через системні консультації з громадськістю на ранньому етапі розроблення нових рішень гальмується через:

- недостатні знання працівників органів місцевого самоврядування існуючих механізмів взаємодії з громадськістю та вміння їх застосовувати;
- недостатню інституційну спроможність публічних інституцій забезпечувати відкритість, прозорість своєї діяльності, залучення громадян до процесів прийняття рішень;
- відсутність жорсткого контролю за виконанням законодавства з питань залучення громадськості до управління місцевими справами;
- недостатню ефективність роботи громадських рад, інших консультативно-дорадчих органів;
- відсутність механізму опрацювання пропозицій громадян,

висловлених у зверненнях до органів державної влади та у засобах масової інформації;

- відсутність системи аналізу причин і умов, що породжують звернення громадян, кінцевим результатом якого має бути вироблення рекомендацій щодо прийняття відповідних управлінських рішень;
- низьку активність інститутів громадянського суспільства;
- низьку громадянську та політичну культуру.

Кожна з окреслених проблем має власний масштаб і специфіку. Очевидно, що демократичність процесу прийняття рішень неможливо забезпечити без чіткого усвідомлення всіма учасниками необхідності суворого дотримання встановлених процедур і правил. У європейській практиці поняття «демократія» та «процедури» розглядаються як тотожні й невід’ємні елементи управлінської етики та культури.

Система прийняття рішень в Україні є складною для громадян, що породжує недовіру до інституцій. Якщо не буде зроблено кроків до демократизації, а тактичні й локальні рішення й надалі домінуватимуть над стратегічними, це може призвести до поглиблення кризових процесів та втрати довіри як всередині країни, так і з боку міжнародної спільноти.

Прозорість органів місцевого самоврядування, зокрема її інформаційний вимір, є важливим чинником розвитку процесів демократизації держави та становлення громадянського суспільства. Вона виступає запорукою утвердження в Україні демократичних норм і правил у взаємовідносинах між громадянами, їхніми об’єднаннями та органами представницької влади. Забезпечення гласності й прозорості діяльності органів місцевого самоврядування є необхідною умовою демократизації суспільства та держави. Саме відкритість влади, її здатність і готовність до діалогу з різними суспільними силами значною мірою визначають внутрішньополітичну ситуацію та впливають на процеси консолідації демократії.

Одним із ключових напрямів забезпечення інформаційної відкритості

органів місцевого самоврядування є організаційне виконання положень Закону України «Про доступ до публічної інформації». Приєднання України до Ради Європи зумовило взяття на себе зобов'язань дотримуватися принципів плюралістичної демократії, верховенства права та захисту прав людини і основних свобод. У Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1466 було підбито підсумки реалізації ключових реформ, які Україна зобов'язалася здійснити. На виконання цієї резолюції Верховна Рада України ухвалила Закони «Про доступ до публічної інформації» та «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» [105].

Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, та інформації, що становить суспільний інтерес. Закон «Про доступ до публічної інформації» закріплює принципи прозорості та відкритості влади. Він гарантує право громадян на отримання й поширення інформації (крім обмежень, визначених законом) та встановлює перелік відомостей, які мають бути оприлюднені розпорядниками.

У законі гарантується право запитувача звернутися до розпорядника інформації із запитом незалежно від того, чи стосується ця інформація його особисто, і без необхідності пояснювати причини подання запиту. Запит може бути індивідуальним або колективним, подаватися усно, письмово чи в іншій формі (поштою, телефоном, факсом, електронною поштою) на вибір запитувача. Письмовий запит оформлюється у довільній формі.

Щоб спростити подання письмових запитів, громадяни можуть використовувати готові форми, доступні у розпорядника або на його сайті. У цих формах є коротка інструкція щодо подання та отримання інформації.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» способами забезпечення доступу до публічної інформації є надання її за запитами, а також систематичне й оперативне оприлюднення у

різних джерелах (офіційні друковані видання, веб-сайти органів влади, інформаційні стенди тощо). Водночас закон не визначає, яка саме інформація і в якому джерелі має бути оприлюднена, за винятком обов'язкового розміщення відомостей на офіційному веб-сайті розпорядника.

Варто зазначити, що не вся публічна інформація відповідно до Закону може бути надана за запитом чи оприлюднена. Подібно до положень Закону України «Про інформацію», Закон «Про доступ до публічної інформації» розподіляє її на дві категорії: відкриту та з обмеженим доступом. Остання охоплює конфіденційну, таємну та службову інформацію, яка надається лише з урахуванням режиму та обмежень, визначених чинним законодавством [105].

У практичному вимірі складності можуть виникати із забезпеченням режиму конфіденційної інформації, оскільки органи місцевого самоврядування, володіючи такою інформацією, мають право розкривати її лише за згодою відповідних осіб.

3.2. Тенденції забезпечення принципу прозорості органів місцевого самоврядування в Україні

Самоврядування становить фундамент цивілізованого облаштування спільного життя, є проявом незалежності, що ґрунтується на ефективному розв'язанні соціальних та економічних завдань. Воно виступає не лише умовою реальної демократії, а й показником рівня розвитку суспільства. Якою б досконалою не була державна влада у центрі, вона не може бути життєздатною та ефективною без самоврядності на місцях.

У цьому контексті актуалізується необхідність запровадження дієвих технологій залучення громадян до вирішення місцевих справ, удосконалення механізмів взаємодії всіх рівнів влади з жителями територіальних громад, ширшого застосування форм реалізації конституційного права громадян на участь у місцевому самоврядуванні (громадські слухання, органи самоорганізації населення, загальні збори громадян, місцеві ініціативи), розробки відповідної законодавчої бази, а також забезпечення прозорості процесу прийняття рішень шляхом залучення інститутів громадянського суспільства та регулярного інформування громадськості про діяльність представницьких органів.

Формування в органах місцевого самоврядування здатності адекватно відображати суспільні інтереси, потреби та настрої є одним із ключових пріоритетів удосконалення публічного врядування в сучасній Україні. Водночас специфіка публічного врядування як особливого виду професійної діяльності та розгалуженість організаційної структури апарату управління зумовлюють складність і суперечливість процесів суб'єктивізації та об'єктивізації управлінських впливів.

Надійним засобом збереження суспільного покликання й змісту місцевого самоврядування виступають його прозорість і відкритість. Формування цих характеристик навіть у сталому демократичному суспільстві забезпечується передусім належним правовим регулюванням адміністративних

процедур, що покладає на представників держави обов'язок дотримуватися формалізованих моделей поведінки у сфері державно-управлінських відносин [1; 2].

Відомо, що відкритість влади визначається трьома основними чинниками. По-перше, йдеться про якість чинного нормативно-правового забезпечення, згідно якого і функціонує цей інститут. По-друге, це існування дієвих і конкретних процедур реалізації прав доступу громадян до інформації. І по-третє, існуючим рівнем політичної культури. Проте складність цієї проблеми полягає, насамперед, в її певній новизні для вітчизняної політико-адміністративної практики, традиції відтворення та сприйняття якої сформовано, в основному, в рамках жорсткого тоталітарного чи авторитарного дискурсу. До того ж, питання забезпечення відкритості влади відноситься до дуже делікатної сфери регулювання міжособистісних стосунків, що формує певні додаткові проблеми у цій галузі [17].

А. Санченко розрізняє два поняття: відкритість - це можливість зовнішнього спостереження за управлінням, а прозорість - здатність бачити процес «наскрізь» і досліджувати його. Вони дозволяють громадянам бути поінформованими, а контролюючим органам - аналізувати діяльність влади [17].

Така деталізація виходить із засадничих принципів європейського адміністративного права, які відображають процеси адміністративної конвергенції та поглиблення інтеграції в Європі (середина XX – початок XXI століття), у тому числі уніфікації та стандартизації діяльності публічних адміністрацій країн – членів Європейського Союзу. Самі принципи були визначені у праці Ю. Шварца «Європейське адміністративне право» [23]. До переліку загальних принципів увійшли: принцип законності, принцип не дискримінації, принцип скасованості незаконного адміністративного акта, принцип юридичної визначеності, право на захист, принцип пропорційності, принцип поваги до фундаментальних прав людини та громадянина, принцип

субсидіарності, принцип належного управління, принцип відкритості, принцип застосування.

Принцип відкритості розвинувся під впливом скандинавських принципів належного врядування. Був запозичений у середині 90-х рр. XX століття зі вступом до ЄС Швеції та Фінляндії, та у європейському праві стосується переважно доступу до офіційних документів (прозорість спілкування та підзвітності, метафоричне розширення змісту поняття «прозорий об'єкт», тобто такий, який може бути видно без обмежень. Прозорі процедури включають в себе відкриті засідання, декларації про доходи, законодавство про свободу інформації, бюджетний процес, аудит і т.п.).

В українській науковій літературі принцип прозорості влади досліджений неповно. Бракує аналізу його змісту, правового закріплення та інституційного забезпечення. Відсутність чітких норм стримує розвиток адміністративних процедур. Тому важливо визначити зміст принципу прозорості в адміністративно-процесуальному кодексі України.

Дослідження положень законодавства України дає підстави стверджувати, що терміни «відкритість» і «прозорість» уживаються як багатогранні принципи діяльності органів публічної влади. Зокрема, вони закріплені:

- як основні принципи діяльності органів влади (ст. 4 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. 3 Закону «Про місцеві державні адміністрації»);
- як принцип діяльності Кабінету Міністрів України (ст. 3 Закону «Про Кабінет Міністрів України», де зазначено лише принцип відкритості);
- як принцип забезпечення реалізації громадянами конституційного права на звернення;
- як основа при запровадженні системи управління якістю в органах виконавчої влади;
- як принцип розвитку системи надання адміністративних послуг;

- як основа організації бюджетного процесу [106] тощо.

Отже, прозорість у діяльності органів місцевого самоврядування змістовно визначається трьома основними елементами: відкритість, що передбачає перебування під публічним контролем; доступністю, яка гарантує можливість отримання інформації кожним, у будь-який час і в будь-якому місці; чутливістю до нових ідей та вимог, готовністю оперативно реагувати. Однією з найбільш ефективних технологій забезпечення цих характеристик виступає аналіз зацікавлених сторін.

Аналіз зацікавлених сторін – є технологією вияву осіб або груп, які можуть вплинути або постраждали від реалізації політики, і їх сегментації відповідно до ступеня цього впливу. Він найчастіше застосовується під час підготовчого етапу проекту з оцінки позиції зацікавлених сторін щодо можливих змін. Аналіз зацікавлених сторін можна проводити на регулярній основі і відстежувати зміни в зацікавлених сторонах з часом. Зацікавлені сторони – це будь-яка особа або організація, які можуть позитивно або негативно впливати, або викликати вплив на дії компанії, уряду чи організації. Таким чином, аналіз зацікавлених сторін має на меті розвиток співпраці між зацікавленими сторонами та командою проекту і, в кінцевому рахунку, забезпечення успішних результатів. Він здійснюється якщо є необхідність прояснити наслідки передбачуваних змін, або на початку нових проектів, або у зв'язку з організаційними змінами в цілому.

Концепція стейкхолдерів розглядає залежність діяльності організації від інтересів широкого кола зацікавлених сторін, до яких належать споживачі, постачальники, акціонери, менеджери, працівники тощо. Оскільки кожен із стейкхолдерів має певні права, теорія передбачає необхідність прийняття управлінських рішень із урахуванням їхніх інтересів. Її поява пов'язана з виходом праці Е. Фрімена «Стратегічний менеджмент: концепція зацікавлених сторін» [23], де автор уперше ввів поняття «stakeholder», запропонував його визначення та оригінальну модель організації. Ідея Е. Фрімена про розгляд

зовнішнього й внутрішнього середовища як сукупності зацікавлених сторін, інтереси яких мають враховуватися й задовольнятися менеджерами як офіційними представниками компанії, отримала широку підтримку [23].

Одним з важливих напрямків застосування теорії зацікавлених сторін є теорія стратегічного управління. Стратегічне управління як сфера діяльності націлена на формування та підтримку стійких конкурентних переваг організації, яка взаємодіє з численними групами та індивідами, оскільки їх підтримка необхідна при реалізації стратегії. У результаті організація отримує стійкі конкурентні переваги, які забезпечують їй довгострокову конкурентоспроможність і рівень довіри вище середнього. Зацікавлені сторони надають організації необхідні для її діяльності ресурси тому, що її діяльність дозволяє задовольняти їхні запити і потреби. При цьому задоволення запитів стейкхолдерів є не що інше, як отримання ними від організації ресурсів (в самому широкому сенсі цього поняття). У зв'язку з цим на практиці необхідний вибір тих груп та індивідів з величезної кількості стейкхолдерів, які дійсно важливі і з чийми інтересами дійсно варто рахуватися.

Стейкхолдерів можна розглядати як партнерів організації, підтримка яких необхідна при реалізації її місії і бачення. У цьому випадку організація здійснює стратегію партнерства, яка розробляється з урахуванням запитів всіх груп зацікавлених сторін, метою якої є задоволення даних запитів і взаємовигідну співпрацю.

Як свідчить аналіз, стейкхолдерів доцільно залучати у сфері місцевого самоврядування, оскільки ухвалювані рішення повинні відповідати інтересам усієї територіальної громади. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [106], місцеве самоврядування визначається як гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання кількох сіл, селища, міста - самотійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції

та законів України.

Результати аналізу зацікавлених сторін слугують підґрунтям для розробки планів дій щодо реалізації політики на місцевому рівні. Такі плани мають визначати конкретні заходи, а також політиків, керівників підприємств, організацій та представників громадськості, відповідальних за їх виконання з метою досягнення консенсусу між зацікавленими сторонами. Крім того, органи місцевого самоврядування можуть використовувати результати аналізу у відкритих обговореннях, під час проведення громадських слухань та зустрічей із членами територіальної громади. Це створює можливість для зацікавлених сторін побачити, яким чином можна вирішити проблеми з урахуванням різних точок зору.

Як свідчить ст. 3 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [106], право громадян на участь у місцевому самоврядуванні є реальним і гарантованим державою. Громадяни реалізують його за належністю до відповідних територіальних громад. При цьому будь-які обмеження цього права залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, мовних чи інших ознак прямо забороняються.

Слід звернути увагу на норми Закону України «Про інформацію», особливо Ст. 5 [105], яка закріплює право громадян на отримання інформації. Необхідність формування у громадськості цілісних і повних уявлень про зміст та форму діяльності органів влади закріплюється відповідною нормою: «кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [105].

Отже, технологія аналізу зацікавлених сторін найбільш повно розкриває зміст поняття «прозорість влади», оскільки на етапі формування політики враховує найбільш значущі потреби та запити територіальної громади.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі вирішено актуальне наукове завдання, що полягало в науково-теоретичному обґрунтуванні реалізації принципу прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні.

Місцеве самоврядування становить один із базових принципів функціонування влади в правовій державі. Його сутність полягає у децентралізації управління та широкому залученні інститутів громадянського суспільства до вирішення питань територіального розвитку. Обсяг повноважень, які може реалізувати територіальна громада, визначається рівнем сформованості елементів громадянського суспільства, станом правосвідомості, політичною культурою та активністю громадян.

Поняття місцевого самоврядування, закріплене в Конституції та законах України, не охоплює всього змісту цього складного суспільного явища. Воно не може зводитися лише до права територіальних громад та обраних ними органів самостійно вирішувати окрему частину публічних справ. Місцеве самоврядування слід розглядати ширше – як систему організації публічної влади на місцях, що поєднує інститути представницької демократії, механізми прямої участі громадян та взаємодію з державними структурами.

Місцеве самоврядування розглядається як специфічна форма реалізації публічної влади, що відрізняється від державної влади тим, що втілює насамперед місцеві (корпоративні) інтереси територіальних громад, тоді як держава реалізує загальнонаціональні інтереси. Водночас воно має відмінності й від влади об'єднань громадян, які представляють політичні, соціальні, культурні чи інші інтереси своїх членів.

Конституція України створила умови для розвитку громадських і самодіяльних ініціатив на рівні територіальних спільнот. У цьому контексті місцеве самоврядування постає як одна з найважливіших сфер реалізації

громадянської активності та ініціативи населення. Воно відкриває широкі можливості для участі громадян у вирішенні питань місцевого значення, не вимагаючи від особистості повного підпорядкування державі.

Доцільним є щорічне проведення рейтингової оцінки рівня прозорості органів місцевого самоврядування як у окремих регіонах, так і в державі загалом. Такий механізм сприятиме демократизації суспільства, посиленню процесів децентралізації влади та, відповідно, розвитку інституту місцевого самоврядування. Водночас вирішальна роль у цих процесах належить громадянам – їхньому прагненню та реальній можливості брати участь у діяльності органів місцевого самоврядування, що забезпечує ефективність і легітимність самоврядних рішень.

Відкритість діяльності органів місцевого самоврядування, дозволяє громаді контролювати їх роботу та впливати на ухвалення рішень. Він передбачає обов'язкове оприлюднення законів, правових актів і рішень місцевого значення, а також гарантує кожному членові громади доступ до інформації та можливість висловлювати зауваження щодо діяльності органів самоврядування.

Принципи прозорості діяльності органів місцевого самоврядування забезпечує гласність, співпрацю з громадянським суспільством і врахування громадської думки. Він є ключовою умовою якісного управління та демократичного розвитку, закріплений в нормативно-правових актах і розглядаються сучасними науковцями як основа чесної, відповідальної та підзвітної влади.

Принцип прозорості визначає побудову механізмів діяльності органів влади, що забезпечують постійну взаємодію з громадянами та організаціями при формуванні й реалізації рішень. Його законодавче закріплення є умовою демократичного розвитку суспільства, адже воно гарантує доступність публічних структур для контролю, участь громади у самоврядуванні та

отримання достовірної інформації про діяльність органів місцевого самоврядування.

Попри законодавче закріплення прямої участі населення у вирішенні місцевих справ як показника прозорості влади, більшість органів самоврядування не використовують надані інструменти. Йдеться про місцеві ініціативи, громадські слухання та референдуми, що мають забезпечувати відкритість влади й реальну участь громадян.

Прозорість влади дедалі більше утверджуються як ключовий елемент державної політики України. Це підтверджується численними нормативно-правовими актами, що спрямовані на залучення громадян до публічного урядування, забезпечення громадського контролю та формування нових вимог до діяльності органів влади й місцевого самоврядування.

Для практичної реалізації принципу прозорості застосовується широкий спектр технологій: проведення виборів, референдумів (у тому числі їх ініціювання), опитувань, громадських слухань, прийому громадян, врахування пропозицій, ухвалення рішень, звітування тощо. Особливості кожної з цих технологій можна визначити на основі аналізу відносин, що виникають у процесі реалізації складових відкритості – прозорості, доступності та чутливості органів влади.

Прозорість органів місцевого самоврядування, зокрема її інформаційний вимір, є важливим чинником розвитку процесів демократизації держави та становлення громадянського суспільства. Вона виступає запорукою утвердження в Україні демократичних норм і правил у взаємовідносинах між громадянами, їхніми об'єднаннями та органами представницької влади. Забезпечення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування є необхідною умовою демократизації суспільства та держави. Саме відкритість влади, її здатність і готовність до діалогу з різними суспільними силами значною мірою визначають внутрішньополітичну ситуацію та впливають на процеси консолідації демократії.

Отже, прозорість у діяльності органів місцевого самоврядування змістовно визначається трьома основними елементами: відкритістю, що передбачає перебування під публічним контролем; доступністю, яка гарантує можливість отримання інформації кожним, у будь-який час і в будь-якому місці; чутливістю до нових ідей та вимог; готовністю оперативно реагувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акт Сполучених Штатів Америки про відкриті засідання : Титул 5 Кодексу США, § 552б. К. : Консорціум «Верховенство права», 1996. 12 с.
2. Акт Сполучених Штатів Америки про свободу інформації : Титул 5 Кодексу США, § 552. К. : Консорціум «Верховенство права», 1996. 13 с.
3. Афонін Е. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України : конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів. К. : НАДУ, 2010. 34 с.
4. Бабінова О. Взаємодія органів державного управління та місцевого самоврядування з громадськістю як предмет теоретичного аналізу. *Вісник НАДУ*. № 3. 2014. С. 345-353.
5. Баймуратов М. Деякі питання співвідношення громадянського суспільства та місцевого самоврядування. Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток регіональної демократії в Україні. К. : Крамар, 2003. 396 с.
6. Баймуратов М. Муніципальна влада: актуальні проблеми становлення й розвитку в Україні. О. : Юрид. л-ра, 2013. 191 с.
7. Бакуменко В. Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики : [монографія]. К. : Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.
8. Батанов О. Питання розробки та прийняття статуту територіальної громади. *Юридичний журнал*. 2014. № 3. С. 38-40.
9. Батанов О. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : [монографія]. К. : Ін Юре, 2003. 512 с.
10. Батанов О. Статут територіальної громади – основний нормативний акт місцевого самоврядування. *Право України*. 2014. № 7. С. 30-34.
11. Бебик В. Політологія для політика і громадянина : [монографія]. К., 2003. 458 с.
12. Біленчук П. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне

право) . К. : Атіка, 2010. 304 с.

13. Бова Ю. Залучення громадськості до процесів управління. *Аспекти самоврядування*. 2014. № 5 (26). С. 22-26.

14. Ваніна Я. Проблеми забезпечення оптимальної взаємодії місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць*. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2005. № 2 (25). Ч. 2. С. 357-362.

15. Взаємодія влади та громадянського суспільства на місцевому рівні. Матеріали конференції. URL:: www.parliament.org.ua

16. Гонцяж Я. Свобода інформації та виконавча гілка влади: Правові норми. Інституції. Процедури. К. : Міленіум, 2002. 240 с.

17. Горбатенко В. Модернізація українського суспільства у контексті сучасних цивілізаційних процесів : автореф. дис... д-ра політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» .К., 1999. 36 с.

18. Гудима Н. Принципи відкритості і прозорості в діяльності органів державного управління України : автореф. дисертації на здобуття канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління»ю К., 2008. 18 с.

19. Гудима Н. Принципи відкритості і прозорості та їх реалізація в державному управлінні України. *Вісник НАДУ*. 2005. № 3. С. 78-84.

20. Гудима Н. Принципи відкритості і прозорості в діяльності органів державного управління України (організаційно-правові засади) : [монографія]. Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю., 2017. 200 с.

21. Гудима Н. Проблеми нормативної реалізації принципів відкритості та прозорості діяльності органів державного управління в Україні. *Статистика України*. № 3 (38). 2007. С. 57-61.

22. Державна інформаційна політика : навч. посіб. / [В. Б. Дзюндзюк, О. І. Крюков, В. А. Ландсман та ін.] ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. В. Б. Дзюндзюка. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. 344 с.

23. Державне управління та державна служба : [словник-довідник]. уклад. О. Ю. Оболенський. К. : КНЕУ, 2005. 480 с.

24. Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Постанова Кабінету Міністрів України № 1378. URL:: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1378-2004-%EF>

25. Дзюндзюк В. Ефективність діяльності публічних організацій : [монографія] Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ «Магістр», 2003. 236 с.

26. Діяльність швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні». URL: <http://www.despro.org.ua/field-of-activity/decentralisation-support/>

27. Довіра громадян до органів влади та базових соціальних інститутів : аналітична записка. URL:: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2009/5.htm>

28. Додонов О. Державна інформаційна політика і становлення інформаційного суспільства в Україні. *Стратегічна панорама*. 2002. № 1. С. 166-170.

29. Досвід і проблеми взаємодії органів самоорганізації населення, місцевої влади та бізнесових структур. URL: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/September09/9.htm>

30. Дудченко Т. Проблеми організації влади на місцевому рівні. URL:: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2010-2/doc/29.pdf>

31. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

32. Етичне та ефективне управління. Самоврядний вимір. / [під ред. О. Газізової та П. Фенриха]. Щецин—Черкаси, 2006. 184 с.

33. Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції : матеріали наук.-практ. конф. К. : Вид-во НАДУ, 2003. Т.1. 536 с.

34. Європейська Хартія про місцеве самоврядування. URL:: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036

35. Єдиний реєстр громадських формувань. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/18501>

36. Залучення громадян до діяльності органів місцевого самоврядування : [навч. посіб.] / [за ред. І. Бурковського]. К : УНІСЕРВ, 2014. 80 с.

37. Залучення громадян до участі в місцевому самоврядуванні : [навч.-метод. посіб.]. Чернівці : ЧМГС «Букавинська партнерська агенція», 2004. 38 с.

38. Залучення громадян до участі у місцевому самоврядуванні : [навчально-методичний посібник] / А. О. Чемерис, М. Д. Лесечко, Р. М. Рудницький ; [за заг. ред. А. О. Чемериса]. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2015. 96 с.

39. Ібрагімова І. Прозорість влади: Основні аспекти, принципи та шляхи забезпечення прозорості та доступу до урядової інформації: Світовий досвід та законодавство України (презентаційні схеми). К. : Програма Розвитку ООН в Україні, 2002. 30 с.

40. Ібрагімова. І. Інформаційне суспільство та взаємодія влади з громадськістю: вимоги ефективності. *Вісник НАДУ*. № 1. 2004. С. 36-42.

41. Інформатизація та відкритість влади як засоби демократизації суспільства : зб. матеріалів «круглого столу» : Київ, 17 грудня 2002 р. : [Засідання № 1] / [наук. ред. О. В. Литвиненко]. К. : Альтерпрес, 2003. 159 с.

42. Інформаційна відкритість органів місцевого самоврядування. Посібник для муніципальних посадовців. Івано-Франківськ : ГО «Агентство з розвитку приватної ініціативи», 2009. 96 с.

43. Інформаційна відкритість органів місцевого самоврядування: рейтинг офіційних веб-сайтів міст обласного (республіканського) значення України / Проект USAID «Гідна Україна» ; ГО «Агентство з розвитку приватної ініціативи» ; О. Федорович , К. Рубановський. Івано-Франківськ,

2009. 78 с.

44. Інформаційна відкритість української влади. Аналітична доповідь. Адміністрація Президента України. Національний інститут стратегічних досліджень. К., 2002. URL.:http://old.niss.gov.ua/Table/opengov/a_dopovid.htm

45. Інформаційна політика в Україні: стратегія розвитку. Стратегії розвитку України: теорія та практика ; за ред. О. С. Власика. К. : НІСД, 2002. С. 615-623.

46. Кальниш Ю. Зв'язки з громадськістю в державному управлінні: перспективи для України. *Вісник НАДУ*. № 1. 2005. С. 339-346.

47. Карлов О. Формування інституту місцевого самоврядування. К. : Вища школа, 2013. 188 с.

48. Кваша А. Децентралізація: проблеми і доцільність реалізації. Регіональна політика в Україні: Стан та перспективи розвитку : мат-ли Міжнародної науково-практичної конференції (24-25 травня 2010 р., м. Харків). С. 172-177.

49. Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 6 липня 2005 р. Відом. Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

50. Колодій А. Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу). *І: незалежний культурологічний часопис*. 2001. № 21. С. 6-32.

51. Колодій А. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : [підручник]. 2-е вид., перероб. і доп. К. : Юрінком Інтер, 2007. 504 с.

52. Концепція взаємодії держави з громадянським суспільством. URL.: www.ngo.dn.ua/doc/concept2.doc.

53. Концепція реформування публічної адміністрації. URL.:www.center.gov.ua/docman/download-document.html?gid=687

54. Конституційне право України / [за ред. д.ю.н., проф. В. Ф. Погорілка]. – 2-ге доопрацьоване видання. К. : Наукова думка, 2000. 233 с.

55. Конституція України. Х. : ТОВ «Одіссей», 2007. 48 с.
56. Корнієнко М. Теоретичні основи місцевого самоврядування. К. : Центр демократичних реформ, 1998. 42 с.
57. Корчинський С. Висвітлення обов'язкової документації на сайтах міських рад. URL::<http://www.csi.org.ua/www/?p=970#more-970>
58. Кравченко В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні (основи муніципального права) : [навч. посіб.] / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. К, 2001. 176 с.
59. Круш П. Муніципальне управління. Навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 168 с.
60. Куйбіда В. Конституційно-правові проблеми міського самоврядування в Україні. Львів : Літопис, 2001. 326 с.
61. Кушнір М. Статут територіальної громади в законодавчому полі держави. URL::<http://www.niss.gov.ua/Monitor/november08/1.htm>
62. Лагутов Ю. Аналіз регламентації діяльності органів самоорганізації населення на локальному рівні. URL::<http://www.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/34.htm>
63. Лазор О. Основи державного управління та місцевого самоврядування : [навч.-метод. посібник] / О. Д. Лазор, О. Я. Лазор, І. Г. Лазар. К. : Дакор, 2007. 312 с.
64. Ландсман В. Егалітарні прагнення елітарного суспільства : лабіринти сучасної моделі. *Державне управління та місцеве самоврядування : тези XII Міжнар. Наук. Конгресу*, 29 березня 2012 р., Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2012. 376 с.
65. Лациба М. Модернізація публічної адміністрації: теоретичні і практичні аспекти. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. 298 с.
66. Лиска О. Дієвість територіальних громад за кордоном. Територіальна громада: знаннєвість, дієвість : моногр. / [Ю. О. Куц, В. В. Мамонова, В. М. Сінченко та ін.] ; за заг. ред. Ю. О. Куца. Х. :

Віровець А. П. : Апостроф, 2011. С. 68-83.

67. Лиска О. Сутність та суттєві ознаки територіальної громади. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2009. Вип. 1 (35). С. 305-312.

68. Лиска О. Вплив територіальних громад на процеси управління комунальною власністю: закордонний досвід. Державне будівництво. 2011. № 2. URL:: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/4/05.pdf>.

69. Малиновський В. Державне управління : [навч. посіб.]. Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Вол. Держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 558 с.

70. Мамонова В. Територіальна організація влади в Україні : [опорний конспект лекцій]. Х. : ХарПІ УАДУ, 2002. 36 с.

71. Мельниченко В. Прозорість чи відкритість? Спроби вирішувати суперечності між народом і владою передусім і лише на виборах аж ніяк не сприятимуть розвитку повноцінного державного управління. Віче. 2004. Т. 3. С. 31-35.

72. Мельтюхова Н. Державне управління як єдність діяльності та відносин : [монографія]. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. 204 с.

73. Місюра В. Громадська ініціатива в системі місцевого самоврядування України. Вісник НАДУ. № 2. 2005. С. 252-258.

74. Місюра В. Місцеве самоврядування як складовий елемент громадянського суспільства. Вісник НАДУ. № 1. 2005. С. 288-294.

75. Муніципальний менеджмент : Навч. посіб. / за заг. і наук. ред. Ю. П. Шарова. К.: Атіка, 2009. 404 с.

76. Найкращі сайти обласних рад. URL:: <http://www.csi.org.ua/www/?p=149>

77. Організаційні засади функціонування місцевого самоврядування в Україні : [монографія]. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. 261 с.

78. Основи демократії : [навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів] / авт. колектив : М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарчук [та ін.] ; за заг. ред.

А. Колодій. К. : Вид-во «Ай Бі», 2004. 668 с.

79. Основи місцевого самоврядування сільських громад : [навч. посіб.] / [за ред. М. К. Орлатого]. К. : Вид-во НАДУ, 2015. 386 с.

80.Панчук А. Моделювання, інформаційні системи і технології в державному управлінні : [опорний конспект дистанційного курсу : навч. посіб.] / А. М. Панчук, Є. О. Ралдугін, В. Клименко. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 154 с.

81.Партнерство публічної влади, громадськості та приватного сектору у процесах місцевого розвитку : [монографія] / Ін-т реформ ; Є. О. Фишко, О. В. Бойко-Бойчук, В. М. Вакуленко [та ін.] ; за ред. Є. Фишка. К. : Вирий, 2003. 168 с.

82.Питання забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2006 р. № 215. URL:: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=215-2006-%EF>

83.Півцаєва В. Залучення громадян до прийняття управлінських рішень органами місцевого самоврядування. Теорія та практика державного управління : зб .наук. праць. Вип 3 (18). Х. Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2007. С.117-123.

84.Пікалова О. До питання про становище недержавних громадських організацій в Україні. URL:: http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Politologia/5_pikalova.doc.htm

85. Пітцик М. Міста та громади в адміністративній реформі в Україні. Міжнародний досвід і практичні пропозиції. Асоц. міст України та громад, Нім. бюро техн. співробітництва. К., 2008. 136 с.

86.Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Закон України № 14/98-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=14%2F98-%E2%F0>

87.Про відкритість і прозорість діяльності органу виконавчої влади,

органу місцевого самоврядування. URL:: <http://maidan.org.ua/wiki/index.php/>

88.Про внесення змін до Закону України «Про інформацію». URL:: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2938-17>

89.Про всеукраїнський та місцеві референдум : Закон України від 03 липня 1991 р. № 1286-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 3. ст. 443.

90.Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 лютого 2005 р. № 2713-IV. Відом. Верховної Ради України. 2005. № 30. Ст. 409.

91. Про державну підтримку місцевого самоврядування в Україні. Указ Президента України від 30 серпня 2001 р. № 749/2001. URL: <http://pravo.levonevsky.org/bazaua09/ukaz/sbor00/text00987.htm>

92.Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3475-IV. Відом. Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 258.

93.Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади : Указ Президента України від 1 серпня 2002 р. № 683. Уряд, кур'єр. 2002. № 140.

94. Про додаткові заходи щодо залучення громадян до участі в управлінні державними справами. Постанова Кабінету Міністрів України № 356 від 18 травня 2005 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=356-2005-%EF>

95.Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-17>

96.Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні. Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2782-12>

97.Про забезпечення умов для більш широкої участі громадян у формуванні та реалізації державної політики. Указ Президента України від 31

липня 2004 р. № 854/2004. URL:
http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U854_04.html.

98. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Указ Президента України від 5 вересня 2005 р. № 1276/2005. URL.: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1276%2F2005>

99. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні : Постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993 р. № 3748-XIII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 6. ст. 30.

100. Про затвердження Програми запровадження системи управління якістю в органах виконавчої влади. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. № 614. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=614-2006-%EF>

101. Про заходи щодо забезпечення конституційного права громадян на звернення : Указ Президента України № 241/97. Офіційний вісник України. 1997. № 12. ст. 111.

102. Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1302 // Офіційний Вісник України. – 2002. – № 36.. – С. 234.

103. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний уряд» : Постанова Кабінету Міністрів України № 208 // Офіційний вісник України. 2003. № 9. С. 378.

104. Про звернення громадян : Закон України № 393/96-вр. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256. С. 685-693.

105. Про інформацію : Закон України № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 651.

106. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280 / 97 ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

107. Про органи самоорганізації населення. Закон України № 2625-III.

URL.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2625-14>

108. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України № 539/97-вр. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 49. Ст. 299. С. 931-940.

109. Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України № 3 . Офіційний Вісник України. 2002. № 2. Ст. 57. С. 234-238.

110. Про сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, оцінки рівня взаємодії таких органів з громадянами та їх об'єднаннями. URL.: www.kmu.gov.ua/

111. Програма державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні. URL.: <http://pravo.levonevsky.org/bazaua09/ukaz/sbor00/text00987.htm>

112. Стан локальної демократії в містах України: роль громад та органів місцевого самоврядування. Аналітичний звіт за підсумками виконання проекту «Моніторинг діяльності органів місцевого самоврядування у сфері розвитку локальної демократії» / [під ред. В. І. Брудного, А. С. Крупника, О. С. Орловського]. Одеса : ХОББИТ ПЛЮС, 2008. 168 с.

113. Хуснутдінов О. Соціальне партнерство між органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями як можливість та здатність самоорганізації громадян. *Вісник УАДУ*. № 3. 2002. С. 210-216.

114. Шаповал В. Сутнісні характеристики місцевого самоврядування / В. Шаповал // *Право України*. – № 3. – 2002. – С. 48-54.

115. Шаров Ю. Європейські стандарти публічного управління: проекція на муніципальний рівень. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2010. Вип. 1 (4). С. 295-304.